

Odločno na strani kulturne nerazumljivosti

Evropa v sepiji: Dubravka Ugrešić spregovori o neoliberaliziranem svetu, v katerem so pisatelji prisiljeni zapreti delavnico.

Gabriela Babnik

DELO, 06.12.2017

O knjigi lanske vileniške -nagrajenke in letošnje gostje tega festivala **Dubravke Ugrešić** Evropa v sepiji si želimo, da bi čim dlje trajala.

Čeprav avtorica izhaja iz specifične situacije, po rodu je iz Hrvaške, a se je zaradi balkanskih nacionalizmov pred dvema desetletjema katapultirala na Nizozemsko, v zbirki 23 besedil piše o univerzalijah, ki tudi med literati ostajajo v zamolku.

Besedila so žanrsko neopredeljiva. Prehajajo od dnevniških, fragmentiranih zapisov in anekdot z avtoričinih številnih potovanj in gostovanj do daljših kulturoloških, že antropoloških esejev, ki ne pozabijo na literarizacijski moment.

Ne glede na to, katero tonaliteto uporabi, bodisi je jedka ali zasanjana, s svojo pronicljivostjo in duhovitostjo seže pod gladino stvari. Dubravka Ugrešić je avtorica, ki ob izjemni intelektualni ostrini, ki včasih meji že na absurdno in tragikomično, nikoli ne pozabi zabavati bralca, pri čemer ga mestoma spravi že na rob huronskega smeha.

»Kje pa so moji bralci? Kdo bo podrl mene in mojo majhno neodvisno domačo obrt?« pravi v eseju On-cona. V neoliberaliziranem svetu, katerega del je tudi književnost, je obsojena na zaprtje delavnice. Toda v istem hipu se v njej zgane etični vidik in vpraša se, kaj je z njeno pravico do obrambe besedil pred omejenimi političnimi, nacionalnimi, etničnimi -odčitavanji.

Ko jugonostalgija postane tržno blago

Tovrstno spraševanje, torej, o kateri vrsti svobode govorimo v trenutku, ko časopisi izginjajo, ko se oddelki za književnost zapirajo, ko založniki zapuščajo svoje nedobičkonosne pisatelje itd., predstavi šele na koncu zbirke. Na začetku je vznesena, opiše nam svojo držo v svetu – kot osnovnošolka je pošiljala podporna pisma Patriceu Lumumbi v zapor v daljni deželi Kongo, protestirala proti vojni v Vietnamu itd.

Skratka, njeno socialistično otroštvo je zaznamovalo iskreno prepričanje, da imajo pravico do svobode in enakosti vsi ljudje na svetu, tako črni kot rumeni in beli ... Kasneje je bila Dubravka Ugrešić zaradi tovrstne »naravnosti« obdolžena jugonostalgije in v prvem eseju Nostalgija zapiše pomembno misel: »Delo umetnikov pokomunistične in povojne umetniške produkcije [...] je smiselno, dokler je prostovoljno in dokler ga spremlja avtorjev občutek, da je zaman. Takoj ko delo dobi priznanje, podleže -manipulaciji.«

Ko torej avtorica piše, da je jugonostalgija izgubila subverzivnost in se iz osebnega odporniškega gibanja spremenila v tržni izdelek, čutimo njeno grenkobo, ki pa se zaradi

senzibilnosti ne spremeni v žolčno izplako, temveč v satirično antiutopijo. »Kam so izginili odpadniki od sistema splošnih vrednot, odvečni, pijanci, kadilci, brezdomci, drobni tatiči, žicarji in ulični sleparji,« se vpraša sedeč sredi Washington Squara.

Njena kritika je še toliko bolj zavezujoča, ker je brezkompromisna do sebe, ali kot pravi v omenjenem eseju: »In kaj je z mano? Kako se v vsem tem držim jaz?« Poleg samorefleksije in samoironije, s pomočjo katere ne tematizira samo hibernacije revolucionarnih idej, pač pa tudi dobessedno fizično staranje pišoče in razmišljajoče osebe, še posebej ženskega spola, ti hitri, aluzivni skoki, ki zahtevajo pozornega bralca, proizvajajo teksturo zapisov. Na vprašanje mladeniča: »What's the time?« avtorica odgovori: »It's time for revolution.«

Iskanje žarka upanja

Njena osnovna drža je drža opazovalke. Z enim očesom je usmerjena v preteklost, z drugim se zazira v sedanost. V zapisu (iz leta 2012) – Spektakularna figa – avtorica med drugim razkrije svojo pisateljsko tehniko; odpravi se v nakupovalno središče, kjer prisluškuje balkanskim moškimi. Avtorica je dodala zapisu komentar Zlatana Gavrilovića Kovača, iz katerega je razvidno, koliko je osovražena na Hrvaškem.

»Gre za našo proslavljeno avtorico, ki je potovala po svetu od Harvarda in Bostona do Amsterdama, vedno z idejo, da je Balkan kup primitivnih in zabitih ljudi, obremenjenih s patriarhalnimi modeli bivanja,« zapiše Gavrilović Kovač, pri čemer izpusti dodano vrednost tega zapisa – trojica avtoričinih rojakov spregovori o »pedru iz Tuzle«, ki se je pojavil na glamuroznih plakatih popularne nizozemske trgovine Hema, ne omenja pa komentarja Dubravke Ugrešić o prihodnjih generacijah mladih ljudi z Balkana.

Da si avtorica prizadeva – v »času praznih angelov«, v »Evropi, ki ne mara več življenja« in »kjer ljudje ne čutijo zgodovinske polnosti« – najti žarek upanja, priča zgodba Andreja Pejića, otroka Srbkinje in Hrvata, ki je »izšel iz množične balkanske teme kot nova človeška vrsta, kot bleščeči samorog, božanska lilija, bog in boginja v enem telesu«. Pejić je po avtoričinem mnenju spektakularna simbolna figa, uperjena proti zemljepisni točki, v kateri se je rodil, figa katolištvu, pravoslavlju in islamu, figa balkanskemu junaštvu, balkanskim moškimi pa tudi ženskam.

Pri tem je ključno, da ni edini. Avtorica »jugoslovanske otroke, ki so zaradi vojne razsuti po svetu«, srečuje na številnih poteh, in čeprav čisto v zadnjem eseju zapiše, da kot pisateljica, ki piše v majhnem jeziku in iz literarne cone out of nation, zasluži že diagnozo, je jasno, da brez njene izkoreninjenosti in recimo razsrediščenosti tovrstnih uvidov ter zapisov ne bi bilo.

Obujanje knjižnega mrtveca

Šele ko avtorica spozna, da je njena cona krhek šotor, ki stoji med velikanskimi nebotičniki korporacijske kulture, ko je skrajno oddaljena od Balkana, hkrati pa ji je jasno, da je tujka tudi v deželi gostiteljici, je najboljša. Čeprav nikoli ni šlo zanjo, Dubravko Ugrešić, pač pa za stanje književnosti, katere neposredna proizvajalka je. Knjigo Dubravke Ugrešić bi bilo smiselno priporočiti v branje tudi tistim v slovenski krajini, ki trdijo, da 130 kandidatur za nagrado kresnik priča o dobri kondiciji slovenske literarne produkcije in posledično o njeni finančni podkrepjenosti. Avtorica knjige Evropa v sepiji je brezkompromisna: »Trše ko je dejstvo o smrti knjige, močnejše in živahnejše je obujanje.« Delavci in delavke v knjižni industriji kljub alarmantnemu stanju

niso sprijaznjeni s položajem in se na vso moč trudijo obuditi mrtveca ter izvleči iz njega še zadnji dobiček.

Če je torej pospešena proizvodnja le posledica nesprijaznjenosti z razmerami, je ključni problem v tem, da ni več časa za branje in vrednotenje knjig. Vrednotenje so prevzeli anonimni komentatorji na Amazonu z všečkanjem, blogerji, entuziasti na facebooku in podobnim. Na drugi strani se tudi književniki težko sprijaznijo z lastnim izginjanjem z literarne scene in potopitvijo v nepregledno morje drugih avtorjev in knjig. Stvari jemljejo v svoje roke bodisi tako, da uporabljajo samopromocijske videoposnetke, predelujejo, tako kot Umberto Eco, stare knjige v nove, prirejene, poenostavljene, do elektronskih knjig prijazne izdaje, bodisi se trudijo pustiti dodatno avtorsko sled, da bi razširili klub somišljenikov. Tako nekateri zagovarjajo zaščito ptic, spet drugi, kot na primer Charlotte Roche, v televizijskih intervjujih jemljejo iz ust proteze ter jih pred ploskajočim občinstvom mečejo v zrak.

Avtorica v eseju s pomenljivim naslovom Nam knjiga lahko reši življenje? navrže, da književni svet »definitivno ni več prostor kontemplacije ali subverzije, temveč spektakla«. In če knjiga ni več »tempelj duha«, temveč navaden izdelek, primerljiv s steklenico kokakole, in če smo književniki hočeš nočeš udeleženci družbe spektakla, v katerem so nekateri poraženci in drugi zmagovalci, je naravno vprašanje, kako spolna identiteta vpliva na možnost enakovredne udeležbe v cirkusu. V eseju Ženski kanon?! avtorica predpostavi, da so nacionalni kanoni organizirani kot nogometna moštva. »Igralci so moški. Tudi sodniki so moški. Literarne nagrade so, pa tudi vse več jih je: a prejemniki so moški.« Iz morebitne stereotipizacije in ponavljanja že večkrat ponovljenih formul, kot je tista, da modeli sodobne ženske kulture niso emancipatorni, temveč samo hlinijo, da so, se ponovno reši z anekdotičnimi primeri, ki jim težko ugovarjamo.

Umetniška apatija

Ena takšnih anekdot je o zagrebški umetnici, ki se je leta 2012 na vlaku samozadovoljevala, pri čemer naj bi svoj projekt razumela kot feministično in umetniško provokativen. To epizodo avtorica omenjenega eseja uporabi kot dokaz o porazni umetniški in intelektualni apatiji. Z njo dokaže naivnost, aroganco in nezainteresiranost mlade ustvarjalke, da bi se pozanimala o svojih predhodnicah, hkrati pa tudi o odsotnosti konteksta.

Enako kot je torej Dubravka Ugrešić za nastalo situacijo na področju književnosti obtožila književnike, zdaj obsodi ženske: »Stereotipe o ženskah najpogosteje podpirajo ženske same.« In še kasneje: »Veliko žensk dela na izpostavljenih položajih v medijih, kar ni niti malo spremenilo vsebine in videza medijev. Hrvaški mediji, na primer, so bolj pornografski in bolj korumpirani kot kdaj prej. Ženska je ženski moški ...«

Zgornja izjava je najbližje tistemu, kar je avtorica pojasnila na obisku v Ljubljani letos; Evropa v sepiji pripoveduje o poraznem stanju hrvaških medijev. Le malo je bilo rečenega o sesedanju sodobne pisateljske scene, naj bo to na Hrvaškem ali kje drugje. Nekaj malega je bilo omenjenega le o povezavi med književniki in mediji, kar je tema eseja Iz česa je sestavljen avtor?.

V njem avtorica pojasni, zakaj na primer Nizozemci ob novici o prejemniku literarne nagrade Booker letijo v knjigarno, ob novici o prejemniku nizozemske literarne nagrade

pa se ne vznemirjajo. Ker se je globalni trg -mcdonaldiziral: »Vsi (moj založnik, moj urednik, moj prodajalec, moj bralec, moj kritik) me potiskajo ne proti -kompromisu, temveč proti standardizaciji mojega sporočila, njegove oblike, obsega, jezika, smisla, tona [...].«

Ali bo avtorica ostala »Dwbra«, kot je na njeno kavo zapisal prodajalec v kavarni Starbucks, ali Jenny, je njena izbira. S knjigo Evropa v sepiji se je odločno postavila na stran kulturne nerazumljivosti (culturally incomprehensible, je o njej zapisal eksekutor na Amazonu). Na prvi pogled utopična gesta, ki pa edina lahko proizvaja vsebino.